

EDUARD BOMHOFF

Eduard J. Bomhoff (1944) is hoogleraar economie aan Universiteit Nyenrode en oprichter / directeur van het onderzoeksinstituut NYFER. Bomhoff is sinds 1989 columnist van NRC Handelsblad. Af en toe getuigt hij in die columns van zijn geloof in de werkelijke opstanding uit de dood van Jezus Christus. Bomhoff is lid van de Oud-Katholieke Kerk.

RESPECTVOL BIJBELLEZER

God,

Ik geloof dat U, God, zich verheugt in ons geluk. Ik geloof dat U met ons meeleeft als we ongelukkig zijn. Dat is in ieder geval ook de opvatting van de auteurs van de Bijbel. U leeft mee met de kinderloze Sara, met de ongelukkige Job en uw Zoon Jezus breekt letterlijk het brood met zijn leerlingen.

God, mag ik me nu eerst richten tot een paar medemensen en daarna opnieuw met eerbied tot U.

Want als God inderdaad deelt in die intieme details van ons leven, dan geeft het geen pas om Hem te vergelijken met Sinterklaas: 'Hij bestaat niet, maar het feest is dierbaar.' We kunnen Hem toch niet vergelijken met mensen als Socrates of Albert Schweitzer, aan wie we alleen respectvolle en dierbare herinneringen bewaren.

Ik heb eerlijk gezegd altijd geloofd dat er wat God betreft geen gemakkelijke middenweg is. Of Hij leeft en is waard om aanbeden te worden, of de auteurs van het Nieuwe Testament hebben zich grondig vergist. Want wie het idee van Jezus warm en sympathiek vindt, maar het verhaal van Pasen afdoet als onmogelijke nonsens, kan toch niet echt sympathie opbrengen voor de evangelisten? Zij hebben Jezus zo nadrukkelijk uitspraken in de mond gelegd die voor degenen die Pasen verwerpen, onzinnig en – eerlijk gezegd – ook arrogant zijn.

Trouwens, hoe kan het christendom een van de grote wereldgodsdiensten zijn, wanneer Gods grondpersoneel bijna tweeduizend jaar lang veel te goedgelovig blijkt te zijn geweest? En wanneer al die christenen pas tegen de

aanvang van het derde millennium het licht kunnen zien? Hoe kunnen wij nog dankbaar lid zijn van een kerk wanneer al onze voorgangers niet begrepen dat Jezus niets wonderlijks verrichtte? Hoe kunnen we Hem zo maar indelen bij bewonderenswaardige, maar wel definitief dode figuren als Socrates of Albert Schweitzer. Het getuigt toch wel van heel weinig respect voor kerkvaders, heiligen en al die miljoenen gewone kerkgangers in twintig eeuwen, als we nu zo stellig weten dat ze zich allemaal vergisten.

Dat gezegd hebbend, is het gelukkig zo, God, dat uw geloof in ons nog een stuk belangrijker is dan onze half mislukte pogingen om in U te geloven. Maar misschien vindt U het toch wel jammer dat zoveel goedwillende christenen zo'n onscherp beeld hebben van wat het betekent om in deze moderne tijd te leven. En dat zoveel mensen dus maar alle wonderen afboeken, inclusief de opstanding van Jezus op de eerste Paaszondag. Het is daarom maar goed dat U, God, geduld met ons hebt, al twintig eeuwen lang. En dat U kennelijk nog verder wilt met uw Scheping.

En als ik dan iets persoonlijks mag zeggen: ik ben niet eenzaam, want ik weet dat U leeft. Maar ik heb opvattingen die intussen wel tamelijk eenzaam worden. Ik ben er vast van overtuigd dat de hogere godsdiensten niet alleen te maken hebben met warme gevoelens. Nee, de islam, het christendom, de joodse religie en het boeddhisme hebben ook te maken met de vraag wat de waarheid is. Waar onze zekerheden liggen. En staat die waarheid eenmaal overeind als de tempel op de berg, dan worden de gevoelens ook sterker. Het is toch makkelijker om te bidden tot Iemand die leeft, dan om alleen contact op te roepen met een sympathieke traditie.

Ach, dat is eigenlijk alles, God. En als dit gestamel te streng klinkt, dan ligt dat aan mij, niet aan U of aan de wereldgodsdienst die uw Zoon twintig eeuwen geleden

met zijn werkelijke dood en even werkelijke opstanding heeft gestart. Uw liefde, God, en uw geduld zijn oneindig veel meer waard dan mijn gebrekkig zoeken naar de juiste woorden. En dus dank ik U voor het geloof van Abraham, Isaak en Jacob. Het geloof van de kerkvaders en de heiligen, het geloof in U, de levende God en uw levende Zoon. Amen.

EDUARD BOMHOFF

Eduard Bomhoff, vond u het ingewikkeld om een brief aan God te schrijven?

'Ja, het is heel iets anders dan het gebed dat mijn vrouw en ik elke avond opzeggen voordat onze dag ten einde is. Ik heb zo iets nooit gedaan. Ik heb geprobeerd iets op papier te zetten wat in ieder geval voor mijzelf nuttig is.

Wat ik schrijf is een combinatie van wat ik hoop, wat ik geloof en wat ik weet. De meeste andere dingen die ik doe, beperken zich tot de ene hersenhelft. Je probeert verstandige dingen te zeggen over problemen die in Nederland spelen. Dan gaat het niet zozeer over die twee andere hoofdstukken van het geloof: de liefde en de hoop.'

Geloof u al lang?

'Ik heb mijn geloof thuis, door mijn ouders en de opvoeding die ze gaven, meegekregen. Maar ook als student heb ik er veel over gelezen. En ik heb een aantal keren geluk gehad en onder het gehoor van heel overtuigende predikanten of priesters gezeten. Ik geloof ongetwijfeld heel gebrekkig, met vallen en nog eens vallen. Maar ik heb nooit een periode meegemaakt dat ik helemaal geen ruimte gaf aan mijn geloof.'

Hoe geeft u uw geloof vorm?

'Ik bid, ik geef giften, en ik ga naar de kerk. Maar dat is vast allemaal niet voldoende.'

Waarom zou een gelovige dan allemaal moeten voldoen?

‘Denk aan het verhaal van Jezus en de rijke jongeling. De rijke jongeling wilde graag van Jezus horen hoe hij een zesje of een zeven kon halen in zijn geloof. Daar gaf Jezus geen gemakkelijk antwoord op: “Verkoop alles wat je bezit, geef het aan de armen en volg Mij.” In Nederland zijn we bijna allemaal rijke jongelingen. Dus de maatlat ligt hoog.’

U schrijft in uw brief: “ik ben niet eenzaam, want ik weet dat U leeft”. Hoe kan een mens dat weten?

‘Traditioneel zijn daar drie redenen voor, die bij de katholieken misschien wat meer naar voren worden gebracht dan bij de protestanten. De Bijbel zegt dat God leeft, de traditie van de kerk heeft dat zo doorgegeven en we zien dat iedere week in de communie of avondmaal bevestigd. Dat klinkt misschien erg rationeel. Maar daarnaast ervaren mensen ook iets van God. Ze hebben Gods hulp nodig om zich op de goede manier open te stellen voor de blijde boodschap. Ze moeten God toelaten in hun leven. Hem de kans geven om met ze aan het werk te gaan.’

Dat hebt u gedaan?

‘Ik heb de omstandigheden misschien ook erg mee. Ik heb heel veel mooie dingen in mijn leven meegemaakt. Ik heb geen enkele reden om verbitterd of boos te zijn, of me af te sluiten voor alle dingen die belangrijk zijn in dit leven.’

Ik zou het heel moeilijk vinden om te denken dat het na de dood afgelopen is. Dan wordt het wel heel bitter dat mensen in arme landen of kinderen zonder ouders zo weinig vreugde kunnen putten uit dit aardse bestaan. Misschien zou ik dan cynischer, bitterder of onverschilliger zijn. Gelukkig heb ik de troost dat mensen die het oneindig veel moeilijker hebben dan ik, zullen weten dat het niet afgelopen is na hun overlijden.’

Het brengt veel mensen ook aan het twijfelen: hoe kan er een God zijn, als er zoveel ellende is op de wereld?

‘Ik geloof dat wij voor God een bron van vreugde zijn. Ik heb ooit een boek gelezen van iemand die zei: “We zijn een soort uitgewerkte hobby van God.” Ik denk dat die uitspraak heel dicht bij de werkelijkheid zit, voor zover we dat vanuit ons microperspectief onder woorden kunnen brengen. De troost is er ook voor die mensen die geen mooie kaarten trekken. Er komt nog een mooie, oneindig lange periode na hun sterven.’

Zit daar niet ook een wreed element in? Als wij Gods hobby zijn en je ziet wat sommige mensen moeten meemaken... Dan denk ik: had Hij maar een andere hobby genomen.

‘God hoopt – denk ik – dat wij er wat van maken in de beperkte periode dat wij hier enige vrijheid hebben. Hij weet nog beter dan u of ik dat het voor de één heel wat gemakkelijker is die vrijheid aan te wenden dan voor de ander. Er zijn ook heel veel mensen geweest die nauwelijks enige vrijheid van betekenis hadden. Ik neem aan dat alle mensen Hem dierbaar zijn. Juist ook de mensen die het bijna ondraaglijk moeilijk hebben gehad in dit aardse bestaan. Ik geloof dat zij heel dicht bij Hem mogen plaats nemen als de tijd daarvoor gekomen is.’

U schrijft in uw brief: ik heb opvattingen die in deze tijd tamelijk eenzaam worden. Over welke opvattingen hebt u het dan?

‘Volgens de evangelisten vertelde onze vriend en onze voorganger Jezus dat Hij de Zoon van God was, dat Hij zou opstaan uit de doden en dat Hij dat op Pasen daadwerkelijk heeft gedaan. Ik denk dat je hen met respect moet lezen. Ze stonden er met hun neus bovenop. Je kunt dus niet zomaar zeggen: “Die evangelisten hebben zich vergist; alleen de sympathieke en warme dingen halen we er uit en de minder sympathieke en moeilijke dingen moeten we maar weglaten.”

Dat geldt trouwens ook voor zaken uit het Oude Testament. Bijvoorbeeld: waarom koos God voor Jacob en niet voor Ezau? Gods idee van rechtvaardigheid is waarschijnlijk anders dan het onze. Dat is

moeilijk, dat is niet altijd gemakkelijk te accepteren. Maar als we het heilig Boek van ons geloof niet met respect lezen, dan kunnen we het misschien maar beter helemaal niet lezen.'

U richt zich tot mensen die niet meer in wonderen geloven. Zit dat in de lucht, in deze tijd?

'Ja, er zijn steeds meer mensen die menen dat wonderen onmogelijk zijn. Maar dat is juist de definitie van een wonder. Het overstijgt de normale wetten van de natuurkunde tijdelijk.'

Hoe komt het dat de westerse wereld het geloof in die wonderen de laatste decennia overboord heeft gezet?

'Ik denk dat sommige mensen het goed bedoelen. Ik denk aan dominee Ter Linden. Mensen als hij willen van de godsdienst een laagdrempelige onderneming maken. Ze hopen dat er dan meer mensen over die lage drempel heenstappen. De intenties zijn goed, maar het kan niet.

Misschien dat mensen niet goed zien dat er toch iets strengs en iets niet zo gemakkelijk verbonden is aan de grote godsdiensten. We leven misschien in een tijd dat we niet zoveel zin hebben in die aspecten. Of we kunnen er niet het respect voor opbrengen. We proberen dus op onze maat die delen eruit te halen. Maar ik ben er vast van overtuigd dat er dan niet genoeg overblijft.'

Toch hoor je veel mensen oprecht zeggen: die wonderen, dat is toch wel een lastig verhaal. Ik kan het niet begrijpen.

'Natuurlijk is het een vreemd verhaal. Maar ik denk dat je het wonder van Pasen echt binnenboord moet houden. Dan kunnen we daarna gemakkelijk zijn over Jona in de walvis. En ik vraag me ook wel af of ik details van het scheppingsverhaal letterlijk moet nemen. Maar over het Paasverhaal valt niet veel te onderhandelen, denk ik. Jezus heeft het allemaal uitvoerig aangekondigd, die leerlingen hebben er met hun neus bovenop gestaan, die vrouwen hebben op paasochtend het lege graf gezien, er zijn Romeinse historici die die periode ook hebben

beschreven. Als het allemaal goedbedoelde onzin was, dan was dat waarschijnlijk toen al helder geworden. Dan snap je trouwens ook niet hoe de kerk – ondanks de onderdrukking van de Romeinen – ongeveer het hele grondgebied van het Romeinse rijk ging bestrijken. Dan snap je evenmin waarom Willibrord op een klein schip door de storm de Noordzee overstak om ons het allemaal uit te leggen. Ik kan die hele geschiedenis van de kerk niet goed plaatsen als je niet zegt: aan het startpunt stond iets wat uiteraard ons verstand te boven gaat, maar toch echt is gebeurd.'

Waarom is het zo belangrijk dat Jezus is opgestaan?

'Dat is een troost en een hulp, het maakt ons geloof compleet. Het voorkomt dat je op een heel abstracte manier gelooft. Het geeft je gelegenheid tot persoonlijk gebed, en een persoonlijke band met God.'

Het zit u hoog, nietwaar? U hebt er al eens een column over geschreven en in deze brief roert u het opnieuw aan.

'Ja, het zit mij inderdaad hoog. Een collega-columnist schreef pas nog: "Sinterklaas is een sympathiek idee en Jezus is ook een heel sympathiek idee, maar laten we het nou niet moeilijk maken en denken dat het allemaal echt gebeurd is." Toen kreeg ik meteen weer zin. Ik begon al uit te rekenen wanneer ik weer aan de beurt ben om een column te schrijven. Ik dacht: ik zal ze nog eens een poepje laten ruiken.'

Waarom raakt het u zo?

'Ik weet het niet. Maar het is al heel lang zo. Ik heb als student al eens – samen met een theologiestudent – een artikel geschreven. De strekking: mensen, neem het nou óf gewoon serieus, óf brand maar een kaarsje en maak verder nergens een probleem van. Maar niet van die tussenwegen. Het zit waarschijnlijk ook wel in mijn karakter. Het zal wel zo blijven, zolang het me gegeven is.'

U bent wiskundige van huis uit.

'Ja, maar wetenschappers in exacte vakken gaan volgens mij gemakkelijker om met de mogelijkheid dat er zo af en toe dingen gebeuren die we niet snappen. Psychologen hebben daar vaak meer moeite mee. In Delft, de stad van de Technische Universiteit, waren er bijvoorbeeld meer leden van christelijke studentenverenigingen dan in Leiden of Amsterdam.'

Hoe verklaart u dat: rationele mensen die toch geen moeite hebben met wonderen?

'De problemen met het geloof zitten volgens mij helemaal niet aan de kant van de natuurwetenschappen. Zelfs al zeggen we – met onze kennis van scheikunde en biologie – dat we allemaal als zeekomkommers zijn begonnen en ons uiteindelijk hebben ontwikkeld tot mensen... Dat zou allemaal zo kunnen wezen, maar dan nog steeds is er een begin. Dat begin blijft altijd een mysterie, ook voor natuurkundigen.

Dat mysterie mag je van mij ook gerust een wonder noemen. Als je gelooft dat de hele schepping vanzelf is ontstaan terwijl er heel veel tijd overheen ging, dan zou je ook kunnen geloven dat er door een storm door een hangar met veel roest en oud ijzer plotseling een Boeing 747 zou ontstaan. Dat is statistisch ongeveer net zo waarschijnlijk als het andere.'

U bent vast overtuigd van de grondwaarheden van het christelijk geloof. Maar welke consequenties heeft dat voor andere geloven?

'Ik geloof niet dat alle godsdiensten uiteindelijk op hetzelfde neerkomen. Dat is niks. Maar toen ik met mijn gezin in Japan woonde, hebben we wel gezien dat mensen hun boeddhistische opvatting echt een plek in hun leven geven. Dat is heel belangrijk voor ze. Ik ben ook vaak in India geweest. Daar zie je het hindoeïsme, een godsdienst die, denk ik, erg ontoegankelijk is voor ons in het westen. Maar we zijn ook bevriend met hindoes, die hun overtuiging in hun leven verweven. Dat zal zeker ook voor moslims gelden. Sommigen van onze beste vrienden zijn joods. Ik zeg niet: "Mensen, jullie zijn allemaal vreselijk in de

war. Je moet bij ons in de kerk komen zitten." Of: "Luister is, niks is nog beter dan die afgoderij van jullie." Zo zijn we geweest, maar daar zijn we toch een stuk wijzer in geworden. Misschien heeft God wel een deel van wat Hij met ons wil bereiken beschikbaar gesteld aan mensen die opgroeien met een andere godsdienst. Het lijkt me toch het minimum om aan te nemen dat dat geldt voor de andere grote wereldgodsdiensten. Toen ik jong was, waren er nog mensen die vonden dat je als protestantse jongere beter met een niet-gelovig meisje kon trouwen dan met een katholiek meisje. Nou, ik denk niet dat er in Nederland nog veel mensen vinden dat dat goed gezien was.'

Maar kijken christenen dan nog net iets beter in de goede richting dan moslims, joden en hindoes?

'Wij zouden ons des te meer moeten schamen als we dat niet doen, omdat wij de Bijbel kunnen lezen, naar de kerk kunnen gaan en twintig eeuwen traditie hebben.'

Is de Bijbel meer openbaring van God dan de Koran?

'Ja, dat denk ik wel. Dat zal ik ook met respect volhouden tegenover een moslim-medeburger. Ik denk dat wij het geluk hebben dat God ons de kans heeft gegeven om het meest in de goede richting te kijken. Daar moeten we maar dankbaar voor zijn, want dat is niet onze verdienste. God had zichzelf ook op een heel andere manier en op een ander tijdstip kunnen openbaren aan mensen. Dat heeft Hij om redenen – die zijn redenen zijn – niet of minder duidelijk gedaan.'

Maar waar windt u zich dan zo over op? Als het toch niet echt uitmaakt in wie je gelooft, dan hoeft je je toch niet zo druk te maken, dan hoeft je er toch geen column aan te wijden?

'Ik word opgewonden als mensen zeggen: "Alleen op de Veluwe kom je nog mensen tegen die in wonderen geloven en die dat letterlijk nemen." Dat vind ik arrogantie. Het is twintig eeuwen goed gegaan met die opvatting. Ik zie geen enkele logische reden om dat geloof opzij te zetten. Ik eis respect voor diegenen die vasthouden aan het geloof van

de vaders en ook aan het geloof van twintig eeuwen kerk. Ik hoor daar zelf ook bij.'

Belangrijker dan dat wij in U geloven, is dat U in ons gelooft, schrijft u.

'Ja... Misschien moet God wel eens lachen om die mensen die plechtig verklaren dat God niet bestaat. Volgens mij is de stap van God naar ons belangrijker dan wat wij van onze kant kunnen doen. Dat heeft de kerk ook altijd geleerd. Maar wij hebben wel de plicht onze ogen open te houden en te bidden om kracht zodat we ons best kunnen doen.'

Maar wat bedoelt u als u zegt dat God in ons gelooft?

'Dat Hij ons de moeite waard vindt. Wij worden opgeroepen onze naaste lief te hebben. Dat betekent niet dat je ze allemaal aardig en sympathiek vindt. Het betekent dat je het beste met ze voor hebt. Zo moeten ouders hun kinderen liefhebben, zo moet je ook je naaste liefhebben. Je verheugen als het hen goed gaat. In die zin houdt God van ons.'

Kennelijk wil God nog verder met de schepping, schrijft u ook.

'De leden van de allereerste kerken dachten dat Jezus nog tijdens hun leven zou terugkeren. Ze verwachtten dat ze het einde der tijden zouden meemaken. Nu zijn we al zoveel eeuwen verder. God wil kennelijk steeds weer nieuwe generaties de kans te geven om hun vrijheid te gebruiken – als het kan – om zich tot Hem te wenden en om het beste te zoeken voor de medemens en zichzelf. God gaat daarmee door, Hij geeft ons die kansen.'

In hoeverre heeft uw geloof te maken met uw politieke en economische standpunten?

'Er is geen relatie tussen die twee. Je kan er oprecht van overtuigd zijn dat lage belastingen goed zijn. Dat met nog lagere belastingen iedereen harder werkt en dat dat uiteindelijk tot een betere samenleving leidt.

Het is niet mijn opvatting, maar er zijn mensen die echt gelovig zijn en dat denken. Zeker in een land als de Verenigde Staten. Ik ga hen niet uitmaken voor slechte christenen.

Andersom is het ook niet zo dat we automatisch meer vreugde geven aan onze God door almaar hogere belastingen te willen of heel veel dingen te roepen over gelijke inkomens. Ik denk dat je dat echt los van elkaar moet houden. Het is vreselijk als we onze politieke tegenstanders gaan uitmaken voor mensen die slecht de Bijbel hebben gelezen of die hun christenplicht van naastenliefde verkeerd invullen. We moeten die zaken voor de zindelijkheid van de politieke discussie uit elkaar houden. Het geloof en Christus zijn mij te heilig en te belangrijk om ze als pion te gebruiken op het schaakbord van politiek en economie. Dat vind ik niet wijs.'

Ik heb begrepen dat u uit een traditie komt waar sociaal-democratische dominees als Banning en Buskes nogal populair waren. Die legden wel een directe relatie tussen wat ze geloofden en het politieke standpunt ze hadden.

'Het gevaar daarvan is altijd dat je voor de verleiding bezwijkt om andersdenkenden ervan te beschuldigen dat ze de Bijbel niet goed hebben gelezen. Dat vind ik erg verkeerd. Dat mag je misschien tegen racisten zeggen, maar niet tegen mensen die andere ideeën hebben over zaken als belasting of de inkomensherverdeling.'

Wilt u geloof en politiek ook gescheiden houden omdat politiek een beetje smerig vak is? U zei ergens: in de politiek moet je liegen en bedriegen. Dat hebben zelfs de hele grote politici moeten doen.

'Daar moeten de politici van het CDA en van de kleine christelijke partijen wel aan denken. Het is ongetwijfeld een dilemma voor hen. Je wilt succesvol zijn in een milieu waarin mensen niet voor honderd procent doen wat ze beloven en trucjes uithalen. Als je de kiezers belooft macht te verwerven, dan zul je je niet geheel kunnen onttrekken aan de regels die er heersen. En die zijn niet allemaal even fris.'

Soms moet je dan als christen niet-christelijke dingen doen?

'Het is ooit heel mooi gezegd over Golda Meir. Ze was diepgelovig, maar ook minister-president van Israël in een tijd dat Israël van alle kanten werd belaagd door hardnekkige vijanden. Die hadden zich officieel ten doel gesteld alle joden in de Middellandse Zee te drijven en een eind te maken aan de staat Israël. Zij vond dat het haar plicht was ervoor te zorgen dat het land zou overleven. Zij deed wat daarvoor nodig was, inclusief de geheime dienst en inclusief allerlei andere dingen die niet leuk zijn. Zij zei: als je je handen aan zulke dingen niet niet vuil wilt maken, probeer dan niet minister-president van Israël te worden. Dat vind ik een goede houding.'

Maar je politieke idealen, kunnen die wel door je geloof geïnspireerd zijn?

'Zeker. Dat zal in haar geval ook zo zijn geweest. Maar omdat ze leefde in een slechte wereld en minister-president was van een klein land met heel hardnekkige vijanden, heeft ze dingen moeten doen die iedereen liever niet doet. Maar ze accepteerde de verantwoordelijkheid.'